

RANNSÓKNARSKÝRSLA – ÍTARLEG SAMANTEKT OG VEGGSPJALD

Náttúruauðlindir og Evrópusambandið

Greining á eignarhaldi, ákvörðunarvaldi og áhrifum Evrópuréttar

1. Missögnin um 345. gr. TFEU

- Eignarhald og hlutleysi:** 345. gr. TFEU tryggir aðeins *hlutleysi eignarhalds* (hvort fyrirtæki séu í ríkis- eða einka-eigu), en veitir enga sjálfkrafa undanþágu frá reglum innri markaðarins.
- Þjóðréttarvenjur:** Venjur í alþjóðarétti (t.d. fullveldi yfir auðlindum) duga skammt eftir inngöngu í ESB; réttarkerfi Sambandsins tekur yfir (sbr. MOX Plant og 344. gr. TFEU um deilur).
- Fjárfestingarsamningar:** Achmea-dómurinn (C-284/16) taldi að gerðardómsákvæði í tvíhliða fjárfestingarsamningi milli ESB-aðildarríkja væri ósamrýmanlegt sjálfstæði og virkni Evrópuréttarins.
- Innlend lög gegn ESB:** Mál C-448/23 (*Commission v Poland*), dæmt af yfirdeild Evrópudómstólsins 18. desember 2025, staðfesti að innlend yfirvöld, þar á meðal stjórnlagadómstólar, geta ekki lýst bindandi niðurstöður Evrópudómstólsins „ultra vires“ og þannig neitað að beita þeim og með því leyst yfirvöld undan bindandi áhrifum Evrópuréttar

4. Orkumál og 194. gr. TFEU

- Sameiginlegar valdheimildir:** Orkumál heyra undir sameiginlegar valdheimildir skv. 4. og 194. gr. TFEU (Lissabon-sáttmálinn).
- Dómaframkvæmd:** Í máli *Póllands gegn framkvæmdastjórninni* (T-370/11) var staðfest að ESB getur sett umhverfisreglur sem hafa áhrif á orkumál aðildarríkjanna. Orkusamstaða [**energy solidarity**] er grundvallarregla (C-848/19 P).
- Þriðji orkupakkinn og ACER:** Stofnanir eins og ACER hafa raunverulegt ákvörðunarvald sem getur haft bein áhrif á réttarstöðu aðila (sbr. *ACER v Aquind*, C-46/21 P). Auk þess hafa reglugerðir bein réttaráhrif (*direct effect*) og tilskipanir geta haft bein réttaráhrif að uppfylltum ákveðnum skilyrðum.
- Norrænt fordæmi:** Hæstiréttur Noregs fjallaði um uppsafnað valdaafsal í orkumálum í máli (*Nei til EU*, HR-2021-417-P). Valdaafsalið [fullveldisframsalið] þarf að meta heildstætt, að teknu tilliti til fyrra valdaafsals.

2. Eignarhald ≠ vald

Til að meta stöðu ríkis þarf að aðgreina eignarhald frá öðrum valdheimildum.

- Formlegt eignarhald:** Hver á auðlindina á formlega (*de jure*).
- Reglusetningarvald:** Hver setur leikreglurnar um nýtingu og aðgang.
- Eftirlitsvald:** Hver rekur eftirlitsstofnanir og sker úr um lögmæti.
- Markaðsskipulag:** Hver stýrir samkeppni, verðmyndun og útflutningi.

Niðurstaða: Hægt er að hafa formlegt eignarhald en glata öllu stjórnunarvaldi til yfirþjóðlegra stofnana (*de facto*).

5. Markaðsvæðing vs. einkavæðing

- Markaðsvæðing:** Starfsemi er sett undir samkeppni og markaðslögmál. Ríkið þarf að lúta sömu skilyrðum og einkaaðilar.
- Einkavæðing:** Lagaleg sala á opinberum eignum.
- Orsakasamband:** Evrópuréttur krefst þess ekki beint að eignir séu seldar, en markaðsvæðing skapar mikinn þrýsting sem ýtir ríkinu oft smám saman út úr rekstri og leiðir til einkavæðingar.

6. Lýðræðishalli og niðurstaða

- Lýðræðishalli:** Vald færist frá þjóðþingum til embættismanna og stofnana sem standa fjarri kjósendum.
- Nálægðarreglan:** Dugar skammt þar sem valdheimildir eru þegar komnar undir óskiptar valdheimildir ESB. Þjóðþing hafa aðeins takmarkað eftirlitshlutverk (bókun nr. 2).
- Lokasurning:** Snýst ekki einvörðungu um hver á auðlindina, heldur **hver setur leikreglurnar**.

3. Takmarkanir og gullnu hlutabréfin

- Gullnu hlutabréfin (Golden Shares):** Ríki geta ekki notað eignarhald sitt til að beita sérstökum ríkisréttindum sem brjóta gegn frjálsri för fjármagns nema rökstyðja megja það með almannahagsmunum og meðalhófi.
- Aðskilnaður kerfa (Ownership Unbundling):** Essent-málið (C-105/12) sýndi að aðildarríki mega setja reglur sem takmarka eignarhald einkaaðila á orkudreifikerfum, en slíkar takmarkanir verða að samrýmast reglum innri markaðarins og vera réttlætanlegar og samræmast meðalhófsreglunni.
- Landamerki og eignarhald:** Mál á borð við *Fearon* (C-182/83) og *Albore* (C-423/98) sýna að þótt ríki megja setja fasteignareglur má ekki mismuna á grundvelli ríkisfangs nema mismununin sé réttlætanleg samkvæmt Evrópurétti.